

Аналіз теорії та практики визначення, обґрунтування та оцінювання оборонної достатності держави

Analysis of the theory and practice of defining, justifying and evaluating the defense adequacy of the state

Олег Семененко* ^A

*Corresponding author: д.військ.н., професор, начальник відділу, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

Марина Абрамова ^A

к.е.н., старший дослідник, старший науковий співробітник, e-mail: Elaira3@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7644-9988

Ольга Таран ^B

старший науковий співробітник, e-mail: olgataran@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9143-5821

Тетяна Побережець ^C

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії спеціальних досліджень, e-mail: tetiana.poberezhets@vidi.edu.ua, ORCID: 0000-0001-8007-8614

Євген Кравченко ^D

ад'юнкт, e-mail: yudjinrigel@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7553-7409

Світлана Паламарчук ^C

начальник науково-дослідної лабораторії спеціальних досліджень, e-mail: svitlana.palamarchuk@vidi.edu.ua, ORCID: 0000-0001-8818-7794

Oleh Semenenko ^{*1A}

*Corresponding author: Dr of Sciences, Professor, Head of Department, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

Maryna Abramova ^A

candidate of Economic Sciences, senior researcher, Senior Research Fellow, e-mail: Elaira3@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7644-9988

Olha Taran ^B

³SeniorResearchFellow, e-mail: olgataran @ukr.net, ORCID: 0000-0002-9143-5821

Tetiana Poberezhets ^C

researcher of the research laboratory of special studies, e-mail: tetiana.poberezhets@vidi.edu.ua, ORCID: 0000-0001-8007-8614

Yevhen Kravchenko ^D

PhD student, e-mail: yudjinrigel@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7553-7409

Svitlana Palamarchuk ^C

head of the research laboratory of special studies, e-mail: svitlana.palamarchuk@vidi.edu.ua, ORCID: 0000-0001-8818-7794

^A Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, м. Київ, Україна

^B Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету Харківського політехнічного інституту, м. Харків, Україна

^C Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ, Україна

^D Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

^A Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

^B Military Institute of Armored Forces of National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute, Kharkiv, Ukraine

^C Military Institute of Telecommunications and Informatization named after Heroes of Kruty, Kyiv, Ukraine

^D National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv, Ukraine

Received: February 2, 2023 | Revised: February 18, 2023 | Accepted: February 28, 2023

DOI: 10.33445/sds.2023.13.1.5

Мета роботи: полягає у аналізі наявних поглядів щодо теоретичного змісту поняття “оборонної достатності” країни, висвітленні підходів щодо оцінювання рівня оборонної достатності та представленні власного бачення теоретичної сутності цього поняття у сучасних реаліях розвитку держави та її наукової сфери.

Метод дослідження: основними методами дослідження є емпіричний метод (порівняння) та комплексний метод (елементарно-теоретичний аналіз і синтез).

Результати дослідження: сформована існуюча теоретична база з питань визначення, обґрунтування та оцінювання оборонної достатності держави.

Теоретична цінність дослідження: полягає у донесенні до широкого кола науковців важливості врахування ролі та посилення зв'язків між сектором безпеки і оборони та сферами національної економіки за рахунок чого може відбуватися підвищення рівня оборонної достатності країни.

Тип статті: описовий та розрахунково-аналітичний.

Ключові слова: аналіз, витрати, спроможності, війна.

Purpose: consists in the analysis of existing views regarding the theoretical content of the concept of “defense sufficiency” of the country, highlighting approaches to assessing the level of defense sufficiency and presenting one's own vision of the theoretical essence of this concept in the modern realities of the development of the state and its scientific sphere.

Method: the main research methods are the empirical method (comparison) and the complex method (elementary-theoretical analysis and synthesis).

Findings: the existing theoretical base on defining, substantiating and evaluating the state's defense sufficiency has been formed.

Theoretical implications: consists in conveying to a wide range of scientists the importance of taking into account the role and strengthening of ties between the security and defense sector and the spheres of the national economy, due to which the level of defense sufficiency of the country can be increased.

Paper type: descriptive and computational and analytical.

Key words: analysis, spending, capabilities, war.

1. Вступ

Основою дієздатності будь-якої держави є спроможність забезпечити як її політико-територіальний суверенітет, так і захист прав і свобод власних громадян. З початком воєнних дій на території України (з 2014 року) виконання вищенаведених аксіом не було забезпечено у повному обсязі [1-5]. Фінансування задоволення потреб сектору безпеки та оборони, що проводилося не в повній мірі, вплинуло негативно на їх матеріально-професійний стан, а варіативність трактувань понять “воєнної могутності”, “спроможностей Збройних Сил”, “можливостей Збройних Сил”, “воєнної міці”, “обороздатності”, “воєнної, оборонної безпеки” та “воєнного, оборонного або воєнно-економічного потенціалу” й по нині є актуальними у працях вітчизняних дослідників. Однозначність трактування термінології є основою правильного розуміння принципів побудови будь-якої системи, в тому числі й безпекової [3-8].

Забезпечення необхідного рівня оборонної достатності держави є важливим завданням для забезпечення її національної безпеки та захисту територіальної цілісності. До основних шляхів забезпечення необхідного рівня оборонної достатності держави можна віднести:

- розроблення та впровадження відповідних стратегій та програм. Держава повинна мати чітку оборонну стратегію, яка передбачає заходи для захисту країни у разі виникнення загроз різного характеру. Для цього необхідно розробити державну програму забезпечення оборонної достатності, яка містить детальні заходи для забезпечення потреб військової техніки, зброї, амуніції та іншого обладнання;

- фінансування оборони. Держава повинна виділяти достатні ресурси для забезпечення своєї оборони. Для цього необхідно визначити необхідні фінансові ресурси та забезпечити відповідний рівень бюджетного фінансування;

- розвиток військово-промислового комплексу. Необхідно створити військово-промисловий комплекс, який забезпечуватиме виробництво військової техніки та зброї. Це дозволить зменшити залежність від імпорту та збільшити можливості для військової мобілізації;

- підготовка та розвиток військового персоналу. Для забезпечення ефективної оборони держави необхідно мати кваліфікований та підготовлений військовий персонал. Для цього необхідно створити систему підготовки та навчання військових, а також забезпечити їх постійне професійне зростання тощо.

2. Теоретичні основи дослідження

Автори наводять свій погляд щодо власної інтерпретації сутності поняття “оборонної достатності” у сучасних реаліях розвитку держави та її наукової сфери. На етапі збору необхідних даних під час дослідження був використаний такий емпіричний метод, як порівняння, що дозволив упорядкувати наявні погляди авторів щодо можливих шляхів теоретичного значення “оборонної достатності”; такий комплексний метод, як елементарно-теоретичний аналіз і синтез дав змогу на основі закономірностей у судженнях дослідників визначити авторотами цієї роботи власної позиції щодо сутності поняття “оборонної достатності” у сучасних реаліях розвитку держави та її наукової сфери [3-15]. Аналіз підходів до обґрунтування сутності поняття “оборонної достатності” держави дав можливість:

- встановити зв'язок потенціалу оборонної достатності із воєнною безпекою держави;
- визначити перелік основних зовнішніх (географічні, історичні, економічні, етнічні, релігійні, політичні, інформаційні, військові) та внутрішніх (політичні, економічні,

соціокультурні, соціально-психологічні, часові, інформаційні, духовні, демографічні) факторів, які впливають на рівень оборонної достатності країни;

- встановити зв'язок оборонної достатності з економічними процесами (наприклад, валовим національним продуктом);

- запропонувати формулу для її розрахунку.

- навести схематичне відображення можливого поточного та оптимального рівнів оборонної достатності країни з метою розкриття зв'язку сфер національної економіки та складових сектору безпеки та оборони (на прикладі Збройних Сил України).

3. Постановка проблеми

Однією з найважливіших умов існування України є забезпечення національної безпеки, у тому числі й воєнної. У законодавстві України підкреслюється, що "основним завданням у сфері воєнної безпеки є розвиток потенціалу стримування. Безумовним пріоритетом є боєздатні Збройні Сили (ЗС) України, підготовлений і вмотивований військовий резерв та ефективна територіальна оборона, які у поєднанні зі спроможностями інших органів сектору безпеки і оборони здатні завдати таких неприйнятних для противника втрат на землі, у повітрі, на морі та у кіберпросторі, що унеможливить реалізацію його агресивних намірів" [1-12]. Однак, навіть для реалізації політики стримування необхідно мати не тільки запас матеріальних, технічних, людських та фінансових ресурсів, а й змогу їх поновлювати та відновлювати. По-перше, національної економіка опосередковано забезпечує потреби сектору безпеки та оборони через сільське господарство та галузі добувної промисловості, по-друге, – через галузі оборонної та стратегічної промисловості, по-третє, – через галузі сфери послуг, по-четверте, – через високотехнологічні галузі, в яких основним виробничим ресурсом є знання та інформація тощо. Отже, визначення принципів та механізмів досягнення оптимального рівня оборонної достатності є основою досягнення необхідної межі воєнної безпеки для нашої країни. Особливо тепер, з урахуванням нинішніх реалій, питання проблем остаточного теоретичного обґрунтування сутності поняття «оборонної достатності» є актуальним.

4. Результати

Сьогодні до основних дієвих понять оборонної достатності держави можна віднести декілька різних визначень поняття (терміну), наприклад, оборонна достатність це:

- здатність держави забезпечити належний рівень захисту своїх території, населення, економіки та інфраструктури від зовнішньої агресії та внутрішніх загроз (Дж. Біггар, 2010);

- комплексний показник національної безпеки, що визначає здатність держави виконувати завдання з захисту своїх національних інтересів та забезпечення безпеки на своїй території та за її межами (Державний комітет оборонної промисловості України, 2019);

- комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення функціонування та розвитку оборонно-промислового комплексу, який забезпечує виробництво та постачання засобів оборони та безпеки (Л. Рябікін, 2009).

Аналізуючи ці визначення, можна побачити, що оборонна достатність держави розглядається як комплексне поняття, яке включає в себе як здатність до військової оборони, так і здатність до економічного та технологічного розвитку, які забезпечують виробництво та постачання засобів оборони та безпеки. Також можна побачити, що поняття оборонної достатності держави є досить широким та може розглядатися з різних точок зору залежно від контексту його використання.

Найбільш адекватним визначенням за попереднім вивченням цього поняття можна вважати таке визначення. Оборонна достатність держави – це здатність держави захистити свою територіальну цілісність, суверенітет, національну безпеку, громадян та інтереси від зовнішньої

агресії, терористичних актів, агресивної зовнішньої політики, а також від загроз внутрішньої безпеки, таких як збройні конфлікти в межах країни або терористичні акти від внутрішніх груп (О. М. Семененко, 2021). Оборонна достатність держави базується на комплексі різних сфер, таких як військові сили та їхній ефективний розвиток, інфраструктура оборони, військові технології та наука, кадровий потенціал та громадська підтримка. Для забезпечення оборонної достатності держава повинна мати достатній рівень військової потужності та ресурсів, а також відповідну політичну волю та здатність до співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями.

Рівень оборонної достатності держави залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити найбільш впливовими наступні:

- масштаб збройних конфліктів. Чим більше ризик збройного конфлікту на території держави, тим вищий повинен бути рівень оборонної готовності та досвід військових дій;

- технічний потенціал військових сил. Сучасні збройні конфлікти характеризуються використанням новітніх технологій та зброї, тому забезпечення сучасними військовими технологіями та зброєю є важливим фактором;

- бюджет. Забезпечення оборонної достатності держави потребує великих витрат, тому наявність відповідного бюджету для військових потреб є важливим фактором;

- кадровий потенціал. Наявність військових кадрів, здатних виконувати завдання з оборони та захисту, є одним із важливих факторів оборонної достатності;

- дипломатичні зусилля. Ефективні дипломатичні зусилля можуть допомогти у попередженні конфліктів та зменшенні ризику військових дій;

- наявність союзників. Співпраця з іншими державами та наявність союзників може значно підвищити рівень оборонної достатності держави;

- громадська підтримка. Широка підтримка громадськості військових дій та інших заходів з підвищення оборонної готовності є важливим фактором успіху в цій сфері.

Відповідно до Конституції України: "Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, а оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України".

Основними складовими оборонної достатності держави є сукупність компонентів, які забезпечують національну безпеку і оборону держави від зовнішніх загроз. Серед основних складових оборонної достатності держави можна виділити такі:

- військовий потенціал – це сукупність збройних сил, їх оснащення та військово-технічних можливостей. Військовий потенціал включає в себе армію, військову техніку, зброю, спеціальні служби та інші військові структури, які здатні захистити державу в разі війни або збройного конфлікту;

- економічний потенціал – це сукупність економічних можливостей держави, які відіграють важливу роль у забезпеченні військових потреб. Економічний потенціал включає в себе промисловість, транспортну інфраструктуру, технології, ресурси та інші складові, які можуть бути використані для виробництва зброї та іншого військового обладнання;

- науково-технічний потенціал – це сукупність знань, технологій та наукових досліджень, які можуть бути використані для створення військової техніки та зброї, а також для розвитку нових систем безпеки та оборони;

- інформаційний потенціал – це сукупність інформаційних ресурсів, які забезпечують державу можливістю моніторингу зовнішньої ситуації, виявлення загроз та проведення оперативного аналізу, а також прийняття рішень в галузі національної безпеки.

У табл. 1 наведений перелік поглядів вчених, щодо розуміння сутності поняття "оборонної достатності".

Таблиця 1– Погляди дослідників на сутність поняття “оборонна достатність”

№	Стисла характеристика	<i>National and Military Security</i>
1	Означає такий стан у відносинах між державами, за якого кількість і якість збройних сил однієї держави достатні для забезпечення її безпеки, але недостатні для здійснення нападу на іншу державу	А.В. Шавцова [2]
2	Стан військової могутності держави, за якого забезпечується стримування ймовірного супротивника від агресії або її відбиття, але унеможлиблюється здатність до раптового нападу і проведення великомасштабних наступальних операцій без попереднього розгортання збройних сил та інших заходів.	В. А. Чірвін [3]
3	Означає такий рівень військового потенціалу країни і характер діяльності збройних сил, які забезпечують запобігання війні та надійну оборону держави, але недостатні для проведення великомасштабних наступальних дій, тобто не становлять воєнної загрози для іншої сторони	І.Н. Арцибасов [4]
4	Це закрыта система зі своєю власною структурою фінансових, людських та матеріальних ресурсів, що має на меті забезпечення необхідного рівня воєнної безпеки країни	В. Н. Ткачов, Е., В. Н. Расадин [5]
5	Міра відповідності оборонного потенціалу держави рівню воєнної небезпеки (воєнної загрози) ззовні та стану власної економіки. У розширеному розумінні широко застосовний термін розумна оборонна достатність, що характеризує високу ефективність політичних та економічних заходів держави, а також мистецтво дипломатії використовувати миротворчі зусилля держави, спрямовані на забезпечення національної безпеки та зниження пресу військових витрат на економіку.	А.І.Пожаров [7]
6	Складається з таких складових, як: чисельність армії (еліта, контрактники, призов); рівня озброєння і військової техніки (стан військово-промислового комплексу); віртуальних факторів оборонної достатності	Викулов С.Ф., Хрустальов Є.Ю. [8]
7	Оборонна достатність держави залежить від низки факторів, які можуть бути умовно поділені на внутрішні і зовнішні. Внутрішні фактори визначають воєнну могутність держави та її воєнний, економічний, соціальний, політичний, духовний та інші потенціали у сфері оборони, а зовнішні – відбивають особливості історичного періоду чи епохи та цивілізаційні особливості країни й у своїй сукупності зумовлюють певний необхідний рівень оборонної достатності.	В. М. Замана [9]
8	Полягає у всебічному забезпеченні потреб підготовки держави до збройного захисту національних інтересів з урахуванням поточного і прогнозованого характеру воєнно-політичної обстановки, економічних і фінансових можливостей держави та пріоритету прогресивного соціально-економічного розвитку України.	Проект “Воєнна доктрина України (Стратегія воєнної безпеки України)” [10]
9	Передбачає фінансування та підтримання оборонного потенціалу держави на рівні, достатньому для надання відсічі і стримування збройної агресії проти України, з урахуванням поточного стану і перспектив розвитку безпекового середовища у світі та регіоні довкола України.	Указ Президента “Про Стратегію воєнної безпеки України” [11]

На думку А. В. Шавцової [2], у зв'язку з важким економічним становищем (на прикладі республіки Білорусь) можливість у підтримці військового потенціалу держави значно знизилася. Зі свідомості народу випало уявлення про необхідність підтримки боєздатних Збройних Сил. Тим часом без військової підтримки не може бути стійкої державної влади. Рівень оборонної достатності визначається низкою факторів: характером і масштабом

можливих потенційних джерел воєнної небезпеки, розміром території, геостратегічним положенням, наявністю ресурсів, політичними і військово-стратегічними цілями держави. Також автор переконаний, що принцип оборонної достатності, будучи правовою категорією, має закріплюватися в законі держави і виражати основу її військової доктрини, а також досягнення її рівня в сучасних умовах може бути досягнуто лише за рахунок участі республіки в системі колективної безпеки країн Співдружності. Якщо взяти до уваги надбання радянського часу, то запобігання війні – найважливіше положення радянської військової доктрини, а оборонна достатність – один зі шляхів здійснення цього історичного завдання. Йдеться про такі дії, які були б спрямовані на запобігання війні, на забезпечення безпеки Радянської держави меншими засобами. За допомогою військової сили в ядерний вік не можна забезпечити ані національну, ані загальну безпеку. Досягти цього можна насамперед політичними засобами, послідовно підводячи військові потенціали сторін до меж оборонної достатності. В. А. Чірвін [2] ще 20-ть років тому вважав, що оборонна достатність повинна передбачати систему поглядів на будівництво Збройних Сил у конкретній воєнно-політичній обстановці, спрямованих на запобігання війні та забезпечення надійної оборони країни.

Основними принципами концепції його оборонної достатності є:

- послідовне зниження ядерного потенціалу аж до його знищення;
- розумна достатність збройних сил і звичайних озброєнь для оборони;
- підтримання воєнно-стратегічної міждержавної рівноваги.

Деякі автори, судячи з публікацій, вважають, що для безпеки країни не обов'язкова рівність військових потенціалів. Вони пропонують в односторонньому порядку знижувати рівень власного військового потенціалу, незважаючи при цьому на необхідність підтримки військово-стратегічного паритету. Трапляються й такі думки, в яких оборонна достатність подається як мінімальний кількісний і якісний рівень військового потенціалу держави, необхідний для надійної її безпеки, який водночас не створює реальної військової загрози іншим країнам. У цьому разі принцип розумної достатності для оборони означає відмову від «погоні» за іншою стороною в розвитку озброєнь, від створення мобільних, наступальних сил. Він орієнтує на перебудову структури збройних сил, усього військового потенціалу насамперед на оборонній основі і може бути застосований до військових коаліцій протилежних суспільних систем. Видається, що якщо підтримувати позицію одностороннього роззброєння, то можна втратити досягнуту військово-стратегічну рівновагу – вирішальний фактор запобігання війні. Це неминуче призведе до появи обґрунтованого побоювання за безпеку країни та до спроб інших держав будувати з нами відносини тільки з позиції сили, нав'язування нам своїх умов, як зараз робить із Україною Росія. Іншими словами, практично одностороння реалізація принципу розумної достатності для оборони сприятиме не запобігання війні, а й зростанню можливостей і стимулів її розв'язання.

Сьогодні в державах-членах НАТО існують різні точки зору на оборонну достатність. Однак представники цих країн розуміють під оборонною достатністю забезпечення військової переваги США та НАТО на іншими країнами, так званими ймовірними противниками [12-14]. Найяскравіше це проявляється в концепціях "стратегій конкуренції", "ядерного стримування", «стримування через залякування», у програмах, планах модернізації ядерних і звичайних озброєнь тощо. У сучасних реаліях стратегії "ядерного та економічного шантажу", а також "залякування" використовує Росія проти США та держав-членів НАТО. Ці стратегії до початку 2022 року були основним козирем Росії на дипломатичному фронті.

На думку І. Н. Арцибасова [4] оборонна достатність містить у собі такий рівень військового потенціалу країни і характер діяльності збройних сил, які забезпечують запобігання війні та надійну оборону держави, але недостатні для проведення великомасштабних наступальних дій, тобто не становлять воєнної загрози для іншої сторони. Здається, що за цього підходу оборонна достатність означає такий рівень військового

потенціалу країни і характер діяльності збройних сил, які забезпечують запобігання війні та надійну оборону держави, але недостатні для проведення великомасштабних наступальних дій, тобто не становлять воєнної загрози для іншої сторони. Отже, оборонна достатність охоплює не тільки скорочення збройних сил і озброєнь до певних меж, паритет і рівну безпеку, а й переорієнтацію військових структур на цілі оборони, ухвалення оборонних концепцій і відповідно до них підготовку та діяльність збройних сил держав.

Ткачов В. Н., Є. Ю. Хрустальов, В. Н. Расадин [5] вважають, що оборонна достатність особливо в такій сфері, як воєнна безпека, у своїх порогових значеннях має спиратися лише на власні фінансові, матеріальні та людські ресурси. Потреби армії та інших силових структур у щорічних закупівлях озброєння прямо залежать від їхньої кількості, що перебуває в офіційному користуванні, тобто від чисельності відповідних організаційних структур. Тому питання про потреби в озброєнні має вирішуватися у взаємозв'язку з визначенням потрібної чисельності збройних сил як суттєвої складової частини оборонної достатності. Відповідно до їх поглядів оборонна достатність повинна бути складовою формування бази воєнної безпеки (рис. 1).

Із загальної схеми формування основ національної безпеки впливає не тільки система розподілу фінансово-економічного ресурс забезпечення, а й система натурально-речових потоків підтримки всіх елементів військової безпеки як складової частини стратегії національної безпеки [6]. Раціональна достатність у військовому будівництві має від самого початку формуватися не тільки як складова частина необхідного і доступного ресурсозабезпечення, а й як фактор, що залежить від ринкової кон'юнктури і можливостей ізоляції від впливів інвертного ринку і тіньової економіки.

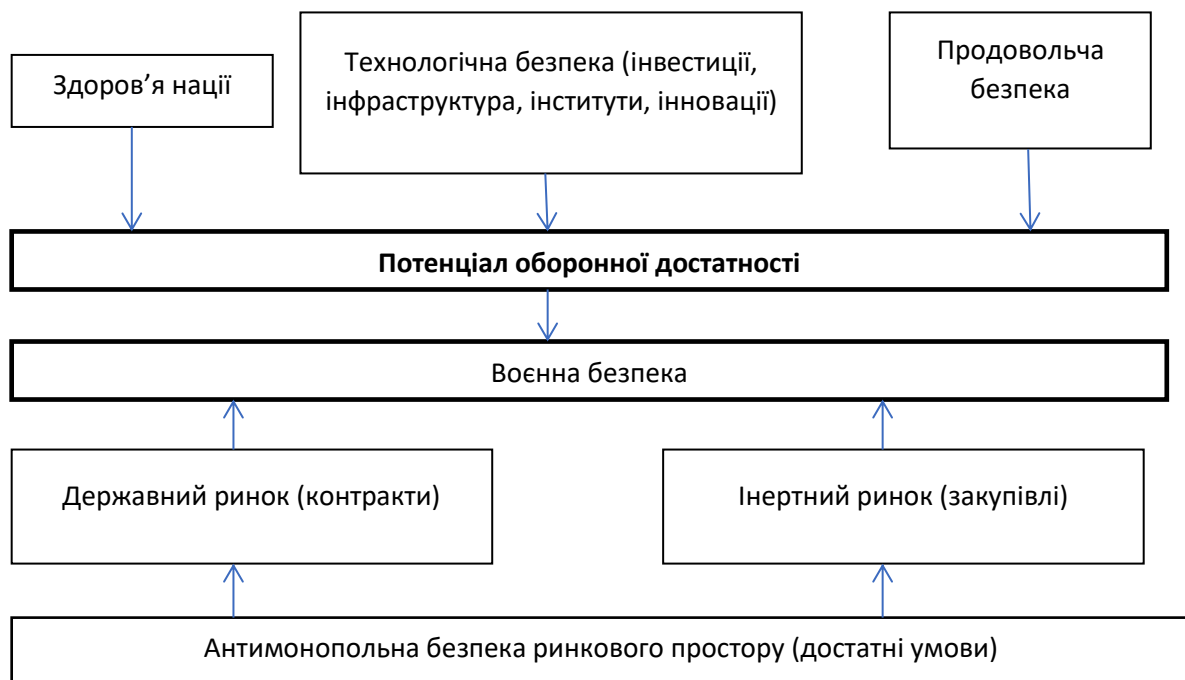

Рисунок 1 – Оборонна достатність у системі забезпечення воєнної безпеки країни (Джерело: Ткачев, В. Н., Расадин, В. Н. (2009). Оборонная достаточность и боеспособность армии. Угрозы и безопасность, (15), 70-78).

На думку А. І. Пожарова [7] зміст військової реформи багато в чому визначається трактуванням поняття оборонної достатності. Видається, що це не тільки кількісне поняття, оскільки воно наповнюється різним змістом залежно від того, яке місце йому відводиться в системі могутності держави. Воно нерідко сприймається в дусі традиційних, частково застарілих уявлень про військову міць. У навчальних посібниках та енциклопедичних виданнях загальне

поняття могутності або відсутнє, або йдеться лише про її види (наприклад, про військову, політичну, економічну), причому саме військова міць подається як певний синтез усіх видів могутності. У цьому міститься не просто перебільшення ролі військової могутності та приниження значення інших елементів могутності, а й запрограмовані певні судження щодо сутності та напрямів оборонного будівництва. Тому будь-який рівень оборони може видатися недостатнім, а паритет не цілком надійним вирішенням проблеми.

Особливу роль у сукупній могутності відіграє економічна міць. У формулі могутності вона має бути представлена двояко: одна частина як елемент могутності, інша як аргумент у визначенні кожного її виду. Від розподілу і перерозподілу останньої залежить структура могутності та її оптимізація. Військова міць, що входить до цієї структури, до певного (критичного) значення є функцією військово-економічної могутності держави, яка опосередковує перетворення економічної сили на військову. За цією межею подальше зростання військової могутності ірраціональне, оскільки не призводить до збільшення могутності. Оскільки на сучасному етапі могутність держави не зводиться до військової сили, слід прагнути не до максимізації останньої, а до оптимізації структури могутності, до якої військова міць входить фіксованою величиною – як оборонна достатність. На думку А. І. Пожарова, науковий потенціал є достатнім для створення економіко-математичної моделі могутності, що зможе охопити основні фактори, які формують її, дасть змогу ілюструвати їхню взаємодію і виявити оптимальну структуру.

Вікулов С.Ф., Расадин В.Н., Хрустальов Є.Ю. [8] вважали, що локалізація в рамках спеціалізованих військових виробництв високих технологій оборонного комплексу, орієнтована не на мінімізацію витрат, а на ідеологічно завищений паритет оборонної достатності, і компенсаційний потік імпортованих товарів, які є життєво необхідними (як, наприклад, зерно), а найчастіше залежаних і неякісних, дискримінували виробництво цивільної продукції. Отже, їх дослідження зводиться до потреби розроблення методики стратегічного управління оборонно-промислового комплексу (ОПК).

На думку В. М. Замани [9] оборонна достатність країни залежить від багатьох факторів, які умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні [15]: економічні, соціокультурні, психосоціальні, демографічні, духовні, часові. Такі фактори в цих групах, як інформація, визначають військову силу нації та її військовий, економічний, соціальний, політичний, духовний та інший оборонний потенціал. Ці фактори необхідно враховувати при забезпеченні необхідного рівня оборонної достатності, тобто при формуванні національної оборонної політики (рис. 2).

На погляд цього автора потрібно у стислі терміни визначити головну мету реформування Збройних Сил України, створити нову армію європейського типу, яка є спеціалізованою, моторизованою, добре оснащеною, добре навченою та адаптованою до сучасних реалій ведення воєнних дій. Армія повинна бути спроможна протистояти сучасним загрозам національній безпеці у воєнній сфері, може запобігти та обмежити будь-які прояви агресії проти України та її незалежності. Для цього необхідно забезпечити фінансування плану Комплексного реформування Збройних Сил України – забезпечення їх достатніми матеріальними та людськими ресурсами.

Останні вітчизняні публікації щодо обґрунтування сутності оборонної достатності наведені у роботі О. М. Семененка [16], у якій із урахуванням стану розвитку національної економіки та напрямів розвитку національної військово-економічної стратегії України визначено основні теоретичні аспекти можливостей забезпечення оборони країни. Його погляди корелюються із поглядами В. М. Замана, однак на його думку валовий внутрішній продукт є одним із основним економічним показником, який відображає стан розвитку системи оборони та рівень обороноздатності країни. Стратегія національної безпеки передбачає перехід від показників боездатності збройних сил без практичних обмежень до розумної розбудови збройних сил, реалізації довгострокової державної політики у сфері національної безпеки та регулювання діяльності державних органів, установ, підприємств і організацій реального сектору національної

ЕКОНОМІКИ.

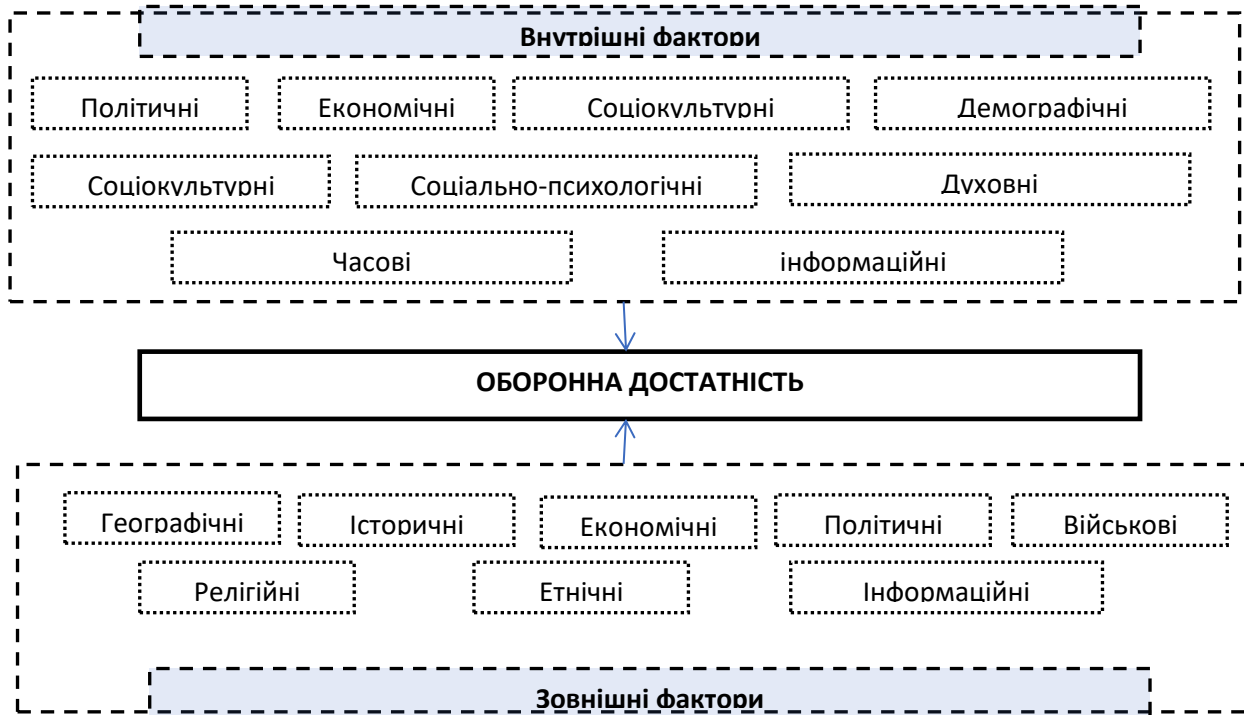

Рисунок 2 – Фактори впливу на оборонну достатність

(Джерело: Замана, В. М. (2013). Оборонна достатність України як фактор стримування воєнної агресії проти України. *Честь і Закон*, (47), 4-9).

Семененко О.М. визначає, що самозабезпечення національної оборони не може бути виключно завданням збройних сил чи зовнішньополітичних відомств, а також не може повністю зосереджуватися на показниках, необхідних для забезпечення самодостатності країни шляхом закупівлі озброєння та військової техніки тільки за кордоном. Обороздатність у сферах воєнної, економічної безпеки тощо має базуватися на наявності не менше 70-80% власних фінансових, матеріальних і людських ресурсів. Озброєння та військова техніка, навіть придбані за кордоном, повинні бути оснащені необхідними матеріально-технічними засобами та можливостями протягом усього життєвого циклу. Проводити ремонт і технічне обслуговування на території країни, не покладаючись на допомогу інших країн. У своїй праці він розкриває основні аспекти забезпечення достатньої оборонної достатності України з урахуванням стану її національного розвитку, а також характеристики сформованої нею військово-економічної стратегії, яка має бути притаманна сьогодні Українській державі та Збройним Силам. Визначено основні складові оборонного значення військово-економічної стратегії України та розкрито їх зміст, зосереджено увагу на особливостях їх реального розміщення в умовах сучасного розвитку України.

Рябошапко В. А., А. К Фомин та В. М. Малєєв [17] вважають, що законодавці багато в чому зосереджуються на оборонній достатності у відсотках від ВВП, встановлюючи абсолютні значення витрат на оборону: очевидно, простіше враховувати накопичений вітчизняний та світовий досвід, ніж осмислювати складні та розмиті питання, такі як національна безпека та армія. У своїй праці вони здійснили перші кроки до розробки методики визначення обґрунтованого значення витрат на оборонну достатність у відсотках від загального ВВП країни, а саме:

$$\varphi = 0,229 \cdot \ln \left(\frac{v}{v^{tm}} \right) x \frac{T}{t} + 1,812 x \left(\gamma + 0,5x \frac{\mu}{100} \right),$$

де $v = \frac{v}{\delta}$ – це величина ВВП, що припадає на одного жителя країни;
 δ – чисельність населення країни;
 v^{tm} – середній прожитковий мінімум одного жителя країни;
 T – середній час життя людей;
 t – характерний (передбачуваний) проміжок часу між війнами;
 γ – відсоток військовослужбовців і цивільного персоналу Збройних Сил у загальній кількості жителів країни;
 μ – передбачуваний відсоток зміни чисельності військовослужбовців і цивільного персоналу в плановому періоді.

Оцінювання рівня оборонної достатності держави є складним процесом, який включає в себе багато аспектів. Методика оцінювання рівня оборонної достатності повинна включати в себе наступні етапи:

перший – це етап збору та аналіз інформації. На цьому етапі відбувається збір та аналіз інформації про національну безпеку та оборону держави, включаючи рівень забезпечення зброєю, військову підготовку, розвиток військово-промислового комплексу та інші фактори;

другий – це етап визначення критеріїв та показників оцінювання. У цьому етапі визначаються критерії та показники, за якими буде проводитись оцінка рівня оборонної достатності держави. Такі критерії можуть включати рівень військової підготовки, кількість військової техніки та зброї, рівень розвитку військово-промислового комплексу тощо;

третій – це етап оцінювання рівня оборонної достатності держави. За допомогою визначених критеріїв та показників проводиться безпосередньо оцінка рівня оборонної достатності держави;

четвертий – це етап розроблення рекомендацій та стратегій. На основі результатів оцінювання рівня оборонної достатності держави розробляються рекомендації та стратегії щодо подальшого розвитку національної оборони та забезпечення національної безпеки;

п'ятий – це етап моніторингу та оновлення. Оцінка рівня оборонної достатності держави є процесом, що повинен бути постійно оновлюваним та моніторингованим відповідно до змін в ситуації з національної економіки та безпеки.

Результати аналізу процесу оцінювання рівня оборонної достатності показують, що сьогодні немає єдиної загальноприйнятої формули для обчислення рівня оборонної достатності держави, оскільки це складний і багатоаспектний процес, який включає в себе багато складових та факторів. Враховуючи це, рівень оборонної достатності держави можна оцінювати за допомогою комплексної системи показників та критеріїв, які відображають сукупний рівень забезпечення національної безпеки та оборони.

Наприклад, для оцінки рівня оборонної достатності держави можуть використовуватися такі показники та критерії:

- військовий (оборонний) бюджет (воєнні видатки);
- рівень забезпечення зброєю військових формувань силових структур сектору безпеки і оборони;
- кількість та якість наявної військової техніки;
- рівень розвитку військово-промислового комплексу;
- рівень розвитку науково-технічного потенціалу;
- рівень мобілізаційної готовності населення та військових формувань;
- рівень розвитку системи цивільного захисту та готовності до дії в умовах надзвичайних ситуацій.

Оцінка рівня оборонної достатності держави залежить від вагомості кожного з цих показників та критеріїв, їхньої взаємодії та співвідношення. Тому формула для обчислення рівня оборонної достатності держави може варіюватися залежно від конкретної ситуації та

контексту. Однак, на нашу думку, більшість вищерозглянутих визначень та підходів до трактування сутності, структури та змісту поняття "оборонна достатність" (табл. 1) є: або недостатньо доповненими за своєю суттю [15], [16], або майже тотожними з поняттям "обороноздатності країни" [2-5]. Наприклад, у роботі В. Пасичко [18] докладно проводиться аналіз тлумачень як вищенаведених понять, так і поняття воєнного потенціалу (сукупності можливостей держави для забезпечення її оборонної безпеки). Отже, найбільш вірним, на нашу думку, під час трактування поняття "оборонної достатності" країни є врахування визначення сутності "принципу оборонної достатності" наведене в Указі Президента "Про Стратегію воєнної безпеки України" від 2021 року.

Виходячи із вищенаведеного пропонується під час досліджень використовувати такі можливі варіанти терміну "оборонна достатність держави", а саме:

варіант №1 "оборонна достатність", як: здатність забезпечувати необхідний рівень можливостей елементів національної економіки у тій частині, що відповідає за підтримання спроможностей забезпечення потреб складових сектору безпеки і оборони;

варіант №2 "оборонна достатність", як: здатність національної економіки забезпечувати потреби сектору безпеки і оборони на рівні, що забезпечує необхідний розвиток воєнного потенціалу держави.

Також, на нашу думку, для досягнення необхідного рівня оборонної достатності країни потрібно забезпечити необхідний стан безперебійного функціонування визначених стратегічних галузей промисловості, забезпечення збереження та примноження стратегічних запасів ресурсів та корисних копалин. Наприклад, відповідно до Концепції розвитку стратегічних галузей промисловості України, що розробляється за основу беруть такі галузі як: авіабудування; військово-промисловий комплекс; космічна діяльність; електронна та радіоелектронна галузь; машинобудівна галузь (верстатобудування); хімічна галузь; виробництво на основі титану та магнію; легка промисловість; переробка в агропромисловому комплексі [19], а також, нині проходить обговорення проект Закону "Про стратегічні ресурси України". У майбутньому, визначення ролі та місця стратегічних галузей промисловості може стати основою функціонування та розвитку системи воєнної безпеки за рахунок чого буде підвищуватися оборонна достатність України.

На рис. 3 наведено бачення авторів щодо можливого відображення поточного та оптимального рівнів оборонної достатності складової сектору безпеки та оборони (на прикладі Збройних Сил України) у сферах національної економіки, а саме: матеріального виробництва – те, що пов'язане із виготовленням матеріальних цінностей, або наданням матеріальних послуг (наприклад, монтажних, будівельних робіт тощо); нематеріального виробництва – це сфера суспільного виробництва (наприклад, харчування, побутове обслуговування, освіта тощо); невиробнича сфера – наприклад, культура, духовність (віросповідання) тощо.

Отже, кожна із складових сектору безпеки та оборони має різну варіативність ступенів зв'язків за вищенаведеними сферами національної економіки. На думку авторів цієї праці, саме вмиле налагодження взаємозв'язків між ними та створення закритих циклів буде запорукою як підняття рівня власної оборонної достатності так і воєнної безпеки країни в цілому.

5. Висновки

Підвищення рівня оборонної достатності України є актуальним завданням в умовах російсько-української війни. Сьогодні до основних рекомендацій щодо підвищення рівня оборонної достатності держави можна віднести:

- збільшення витрат на національну оборону: держава повинна забезпечити достатні

фінансові ресурси для розвитку і підтримки армії та інших військових структур;

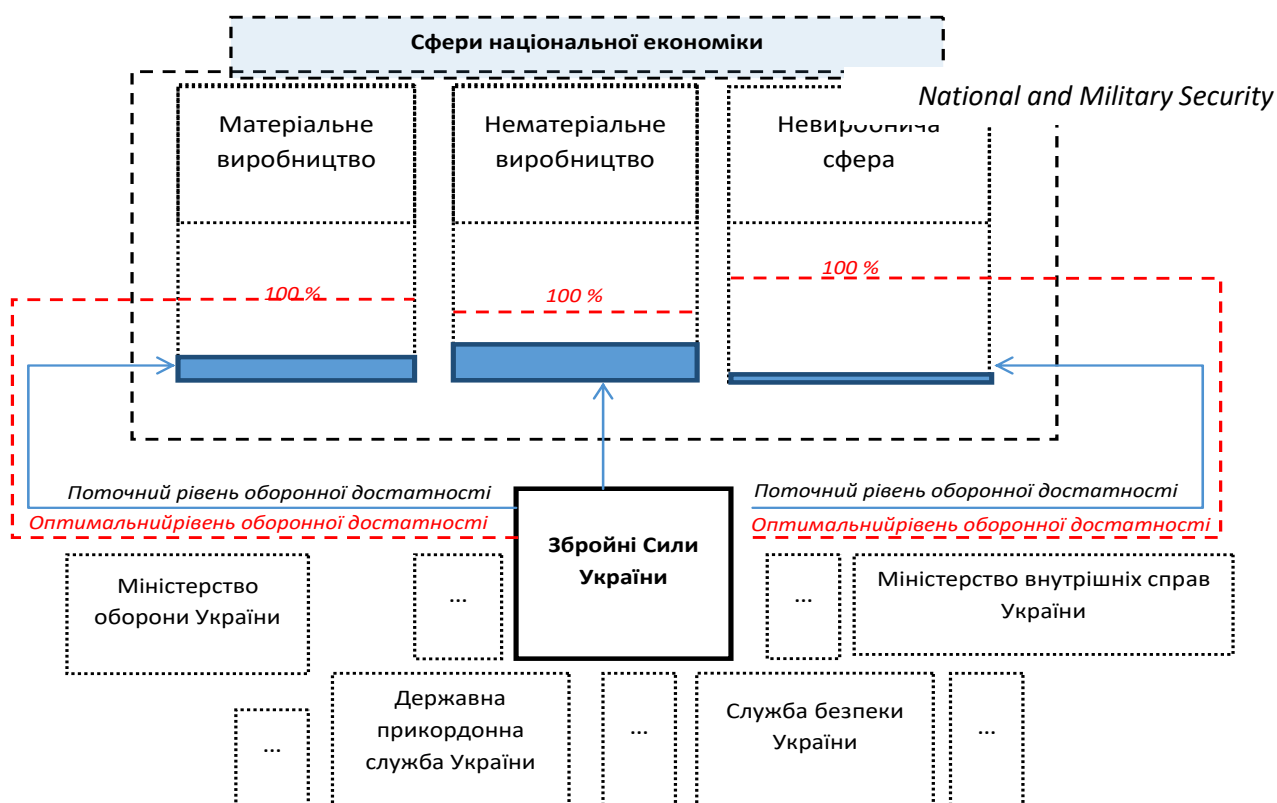

Рисунок 3 – Схематичне відображення поточного та оптимального рівнів оборонної достатності складової сектору безпеки та оборони (Збройні Сили України) у сферах національної економіки

- підвищення рівня військової підготовки: військова підготовка повинна стати пріоритетною галуззю у сфері освіти. Доцільним є розширення мережі військових навчальних закладів, підвищення якості навчально-матеріальної бази, підготовка інструкторів та наставників;

- забезпечення матеріально-технічної бази: держава повинна забезпечити військові частини сучасним військовим озброєнням і технікою, а також матеріальними ресурсами для забезпечення повсякденної діяльності військових;

- розвиток військово-промислового комплексу: доцільним є підтримка вітчизняного військово-промислового комплексу, що забезпечує виробництво військової техніки і озброєння;

- розробка інформаційної політики: необхідно розвивати інформаційну політику в галузі національної оборони. Це може включати просвітницьку роботу з населенням, висвітлення військових подій в ЗМІ, а також розвиток інформаційної війни.

Таким чином, пропонується законодавчо закріпити теоретичний зміст поняття «оборонної достатності» з урахуванням запропонованого у даній роботі варіанту. Зосередити увагу на взаємозв'язках між елементами сфер національної економіки (матеріальному, нематеріальному виробництві та невиробничій сфері), що є важливими для розвитку складових сектору безпеки та оборони з урахуванням власних ресурсів та можливостей, що мають вплив на поточний та оптимальний рівні оборонної достатності держави.

Предметом подальшого дослідження має бути визначення суті, обсягів та величини впливу елементів матеріальної, нематеріальної та невиробничої сфери національної

економіки на підтримання і розвиток Збройних Сил України (як основної складової сектору безпеки та оборони України), визначення можливостей побудови замкнутих циклів в середині системи для мінімізації фінансових державних витрат.

6. Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

7. Конкуруючі інтереси

National and Military Security

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Про стратегію воєнної безпеки України: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 березня 2021 року: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 555/2021.
2. Шавцова, А. В. Обороноспособность – гарантия государственного суверенитета Республики Беларусь. 1997. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/29913>.
3. Чірвін, В. А. (1990). Оборонная достаточность и проблемы предотвращения войны. *Военная Мысль*, (7), 4-9.
4. Арцибасов, И. Н., Казанчев, Ю. Д. (1992). Принцип оборонной достаточности: его реализация во внутригосударственном и международном праве. *Советское государство и право*, (2), 38-49.
5. Ткачев, В. Н., Рассадин, В. Н. (2009). Оборонная достаточность и боеспособность армии. *Угрозы и безопасность Угрозы*, (15), 70-78.
6. Хрусталева, Е. Ю. (2005). Экономические проблемы военной безопасности. *Наука*, 427 с.
7. Пожаров, А. І. (1993). Оборонна достатність військово-економічний аспект. *Военная мысль*, (7), 29-35.
8. Викулов, С. Ф., Рассадин, В. Н. (та інші) (2011). Концепция развития социально-экономического и оборонно-промышленного компонентов национальной.
9. Замана, В. М. (2013). Оборонна достатність України як фактор стримування воєнної

References

1. Pro stratehiyu voyennoyi bezpeky Ukrayiny: Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 24 bereznya 2021 roku: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24 bereznya 2021 roku № 555/2021.
2. Shavtsova, A. V. Defense capability – a guarantee of state sovereignty of the Republic of Belarus. 1997. Available from : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/29913>.
3. Chirvin, V. A. (1990). Defense adequacy and problems of war prevention. *Military Thought*, (7), 4-9.
4. Artsybasov, I.N., Kazanchev, Yu.D. (1992). The principle of defense sufficiency: its implementation in domestic and international law. *Soviet state and law*, (2), 38-49.
5. Tkachev, V.N., Rassadin, V.N. (2009). Defensive adequacy and combat capability of the army. *Threats and security Threats*, (15), 70-78.
6. Khrustalev, E. Yu. (2005). Economic problems of military security. *Science*, 427.
7. Pozharov, A. I. (1993). Defense adequacy is a military-economic aspect. *Military thought*, (7), 29-35.
8. Vykulov, S.F., Rassadin, V.N. (and others). The concept of development of socio-economic and defense-industrial components is national. 2011.
9. Zamana, V. M. (2013). Defense adequacy of Ukraine as a deterrent to military aggression against Ukraine. *Honor and Law*. (47), 4-9.

- агресії проти України. Честь і Закон, (47), 4-9.
10. Военна доктрина України: Проект Закону України. 2020. URL: https://www.mil.gov.ua/content/public_discussion/proj_vdu.pdf.
11. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/document/s/1212021-37661>.
12. An Assessment of U.S. Military Power. 2022. URL: <https://www.heritage.org/military-strength/assessment-us-military-power>
13. Summary of the 2018 National Defense Strategy – DoD. 2018. URL: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.
14. Defence Education Enhancement Programme (DEEP) – NATO. 2023. 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm.
15. Богданович, В. Ю. (2012). Теоретико методологічні основи забезпечення національної безпеки України: монографія. Київ: АСВ, 464 с.
16. Семененко, О., Онофрійчук, П., Водчиць, О., Таран, О., Череватий, Т., & Романченко, О. (2022). Основні сучасні теоретичні аспекти взаємозв'язку економічного потенціалу та економічної могутності держави. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*, 12(5), 29-40. <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.5.4>
17. Рябошапко, В. А., Фомин, А. К. (та інші). Экономические аспекты военной безопасности. 2012. URL: <https://flot.com/publications/books/shelf/safety/17.htm?print=Y>.
18. Пасічко, В. (2008). Обороздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. Політичний менеджмент. (2), 135-143.
19. Концепція розвитку стратегічних галузей промисловості України. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/konczepczyia-rozvytku-strategichnyh-galuzej-promyslovosti-ukrayiny>.
10. Military Doctrine of Ukraine: Draft Law of Ukraine. 2020. Available from : https://www.mil.gov.ua/content/public_discussion/proj_vdu.pdf.
11. On the Military Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine. 2021. Available from : <https://www.president.gov.ua/document/s/1212021-37661>.
12. An Assessment of U.S. Military Power. 2022. Available from : <https://www.heritage.org/military-strength/assessment-us-military-power>
13. Summary of the 2018 National Defense Strategy – DoD. 2018. Available from : <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.
14. Defense Education Enhancement Program (DEEP) – NATO. 2023. 2023. Available from : https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm.
15. Bogdanovych, V. Yu. (2012). Theoretical and methodological foundations of ensuring national security of Ukraine: monograph. Kyiv: ASV, 464 p.
16. Semenenko, O., Onofriichuk, P., Vodchyts, O., Taran, O., Cherevatyi, T., & Romanchenko, O. (2022). The main modern theoretical aspects of the relationship between the economic potential and the economic power of the state. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*, 12(5), 29-40. <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.5.4>
17. Ryaboshapko, V. A., Fomin, A. K. (and others). Economic aspects of military security. 2012. Available from : <https://flot.com/publications/books/shelf/safety/17.htm?print=Y>.
18. Pasichko, V. (2008). Defense capability of the state: theoretical foundations of systematic research. *Political management*. (2), 135-143.
19. Concept of development of strategic industries of Ukraine. 2021. Available from : <https://uifuture.org/publications/konczepczyia-rozvytku-strategichnyh-galuzej-promyslovosti-ukrayiny>.

[promyslovosti-ukrayiny.](#)

National and Military Security